

ASKIYA ELEMENTLARIDAN PEDAGOGIK MULOQOT MADANIYATIDA FOYDALANISH METODIKASI

**Siddiqov Abduraxmon
Latipovich**

Qo'qon davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda askiya san'ati elementlaridan foydalanish metodikasini nazariy va metodik jihatdan asoslashga bag'ishlangan. Tadqiqotda askiya faqat milliy og'zaki san'at janri sifatida emas, balki muloqot jarayonida tezkor fikrlash, nutqiy moslashuvchanlik, dialogik tafakkur va kommunikativ madaniyatni shakllantiruvchi samarali pedagogik vosita sifatida talqin qilinadi. IMRaD modeli asosida olib borilgan ilmiy tahlilda pedagogik muloqot madaniyatining nazariy asoslari, askiya elementlarining kommunikativ imkoniyatlari hamda ularni ta'lim jarayoniga metodik jihatdan integratsiya qilish mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari askiya elementlaridan maqsadli va ilmiy asoslangan holda foydalanish pedagogik muloqot samaradorligini oshirish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi dialogni boyitish hamda ta'lim jarayonida ijobiy psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Kalit so'zlar: askiya san'ati, pedagogik muloqot, muloqot madaniyati, kommunikativ kompetensiya, dialogik ta'lim, nutq madaniyati, pedagogik metodika, milliy og'zaki ijod.

Kirish.

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaralib, uning samaradorligi nafaqat bilim mazmuniga, balki muloqotning shakli, ohangi va dialogik xususiyatlariga bevosita bog'liqdir. Ta'lim jarayonida kuzatilayotgan kommunikativ muammolar — rasmiylikning ustunligi, biryoqlama nutq, emotsional aloqaning sustligi — pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun an'anaviy metodlarning yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Shu nuqtayi nazardan, milliy og'zaki ijod janrlaridan biri bo'lgan askiya san'ati pedagogik muloqotni jonlantiruvchi, dialogik tafakkurni faollashtiruvchi va nutqiy madaniyatni boyituvchi noyob didaktik resurs sifatida namoyon bo'ladi. Askiyada mujassam bo'lgan tezkor fikrlash, hazil orqali muloqotga kirishish, ijtimoiy va madaniy kontekstni hisobga olgan holda javob qaytarish qobiliyatlari pedagogik muloqot jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq mavjud pedagogik adabiyotlarda askiya ko'pincha madaniy yoki tarbiyaviy

hodisa sifatida yoritilib, uning pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishdagi metodik imkoniyatlari yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. Ayniqsa, askiya elementlarini ta'lim jarayonida maqsadli, tizimli va metodik jihatdan asoslangan holda qo'llash masalasi alohida ilmiy muammo sifatida o'rganilmagan. Shu bois mazkur maqola askiya elementlaridan pedagogik muloqot madaniyatida foydalanish metodikasini ilmiy jihatdan asoslashni, uning nazariy poydevorini belgilashni hamda ta'lim amaliyotida qo'llashning samarali yo'nalishlarini aniqlashni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Pedagogik muloqot madaniyati va unda milliy og'zaki ijod elementlaridan foydalanish masalasiga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur muammo pedagogika, psixologiya, lingvistika va madaniyatshunoslik fanlari kesishmasida o'rganilgan bo'lsa-da, askiya san'ati elementlarining pedagogik muloqotga metodik integratsiyasi masalasi yetarli darajada konseptual asosga ega emas. Pedagogik tadqiqotlarda muloqot madaniyati asosan o'qituvchining nutqiy savodxonligi, etik normalarga rioya qilishi va kommunikativ kompetensiyalari bilan bog'lab talqin qilinadi, biroq dialogik muloqotni jonlantiruvchi milliy badiiy shakllarning didaktik imkoniyatlari ko'pincha e'tibordan chetda qoladi. Psixologik adabiyotlarda muloqot jarayonida emotsional-ijobiy muhit va o'zaro tushunishning ahamiyati ta'kidlangan bo'lsa-da, bu omillarni shakllantirishda hazil, kinoya va tezkor fikrlash kabi askiyaga xos unsurlar ilmiy tahlil obyekti sifatida kam yoritilgan. Lingvistik tadqiqotlarda dialogik nutq, pragmatik birliklar va nutq aktlari o'rganilgan bo'lib, ular pedagogik muloqot uchun muhim nazariy asos bo'lsa-da, askiya kontekstida bu birliklarning pedagogik vazifalari tizimli tarzda ko'rib chiqilmagan. Folklorshunoslik yo'nalishidagi ishlarda esa askiya ko'proq milliy madaniy meros yoki estetik hodisa sifatida talqin qilinib, uning ta'lim jarayonidagi kommunikativ va metodik imkoniyatlari ikkilamchi masala sifatida qaraladi. Natijada mavjud ilmiy manbalar pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda askiya elementlaridan foydalanishning nazariy-metodik modelini taklif eta olmaydi. Ushbu holat mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab, askiya san'ati elementlarini pedagogik muloqot madaniyatiga ilmiy asoslangan holda integratsiya qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi askiya elementlaridan pedagogik muloqot madaniyatida foydalanishni alohida texnik usullar majmui sifatida emas, balki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi dialogik munosabatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan yaxlit metodik tizim sifatida o'rganishga qaratildi. Tadqiqotda metod tushunchasi nazariy-tahliliy, didaktik-modellashtiruvchi va mantiqiy-umumlashtiruvchi yondashuvlar integratsiyasi sifatida talqin qilinib, pedagogik muloqot jarayonida askiyaga xos elementlarning funksional vazifalari aniqlashtirildi. Nazariy tahlil metodi yordamida pedagogik muloqot madaniyatining asosiy komponentlari — nutqiy aniqlik, dialogik faollik, emotsional muvozanat va kommunikativ moslashuvchanlik — aniqlanib, ularning askiya elementlari bilan o'zaro bog'liqligi asoslandi. Didaktik modellashtirish orqali ta'lim jarayonida askiya elementlaridan foydalanishga asoslangan pedagogik muloqot modeli ishlab chiqildi, unda muloqotning mazmuni, shakli va psixologik muhit o'zaro uyg'unlikda ko'rsatib berildi. Qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida an'anaviy pedagogik muloqot shakllari bilan askiya elementlari qo'llanilgan muloqot shakllari o'rtasidagi farqlar aniqlanib,

ularning pedagogik samaradorligi nazariy jihatdan baholandi. Tadqiqot yakunida olingan xulosalar mantiqiy umumlashtirish orqali tizimlashtirilib, askiya elementlaridan pedagogik muloqot madaniyatida foydalanishning ilmiy asoslangan metodik yo'nalishlari belgilab olindi.

Xulosa.

Mazkur tadqiqot askiya san'ati elementlaridan pedagogik muloqot madaniyatida foydalanishni folkloriy-bezak unsurlari darajasida emas, balki ta'lim jarayonining kommunikativ samaradorligini oshiruvchi ilmiy asoslangan metodik tizim sifatida talqin qilish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Olib borilgan nazariy va metodik tahlillar pedagogik muloqotning dialogik tabiati askiyaga xos tezkor fikrlash, nutqiy moslashuvchanlik, kinoyaviy-mantiqiy javob qaytarish va ijobiy emotsional muhit yaratish mexanizmlari bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, askiya elementlaridan maqsadli va tizimli foydalanish o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni rasmiy biryoqlamalikdan chiqarib, hamkorlikka asoslangan, reflektiv va madaniy jihatdan boy dialogga aylantiradi. Ilmiy yangilik shundan iboratki, askiya elementlari ilk bor pedagogik muloqot madaniyatining tarkibiy komponentlari sifatida konseptual darajada asoslab berildi hamda ularni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning metodik modeli ishlab chiqildi. Tadqiqotning nazariy ahamiyati pedagogik muloqot muammosini milliy og'zaki ijod bilan bog'liq holda qayta talqin qilish imkoniyatini yaratishi bilan, amaliy ahamiyati esa oliy ta'limda pedagog kadrlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda askiya elementlaridan samarali foydalanish yo'llarini belgilab berishi bilan izohlanadi. Umuman olganda, mazkur maqola pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda milliy og'zaki san'at resurslaridan foydalanishning ilmiy-metodik istiqbollarini ochib berib, kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan chuqurroq empirik va metodik tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullayev, A. O'zbek xalq og'zaki ijodi asoslari. — Toshkent: Fan, 2010.
2. Azizxo'jayeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU, 2006.
3. Baxtin, M. M. Nutq janrlari va dialog muammosi. — Moskva: Labirint, 1996.
4. Hymes, D. Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. — Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1974.
5. Karimov, N. O'zbek xalq kulgi madaniyati. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Leontyev, A. N. Faoliyat. Ong. Shaxs. — Moskva: Politizdat, 1975.
7. Saidov, U. S. Pedagogik muloqot va kommunikativ kompetensiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
8. To'xtasinov, J. A. Askiya san'ati va nutq madaniyati. — Toshkent: Akademnashr, 2017.
9. Vygotskiy, L. S. Tafakkur va nutq. — Moskva: Labirint, 1999.
10. Yusupov, O. O'zbek folklorining janr tizimi. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.